

A Comparative Analysis of the Values and Concepts of the Teachings of Sacred Defense and Jihadi Camps

Majid Dehghanian¹

1.Ph.D. in Political Geography, Department of Political Geography, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

Abstract

Jihadi camps, as one of the prominent manifestations of revolutionary and Islamic values, have always played an effective role in strengthening the spirit of sacrifice, responsibility, and service to society. In this context, the Sacred Defense is also an endless treasure trove of profound and valuable teachings, the utilization of which can yield numerous benefits. The present research was conducted with the aim of a comparative examination of the values and concepts governing Jihadi camps and the Sacred Defense. Using content analysis and studying related documents and sources, this research seeks to answer the question of what common values and concepts exist between these two phenomena. The research findings indicate that the spirit of sacrifice and devotion, jihadi management, social solidarity and cohesion, the use of smart power, the training of committed human resources, and the broad concept of jihad are among the most important shared values and concepts between Jihadi camps and the Sacred Defense. Furthermore, the results of this research reveal that Jihadi camps, as a reflection of the jihadi spirit and self-sacrifice of the Sacred Defense era, not only play a role in serving underprivileged areas but also function as an effective tool for transmitting the values of the Sacred Defense to the younger generation.

Keywords: Jihadi Camp, Sacred Defense, Islamic Revolution

اردوهای جهادی و معارف دفاع مقدس، تحلیل تطبیقی ارزش‌ها و مفاهیم

مجید دهقانپان^۱

۱۲

سال هفتم

بهار و تابستان ۱۴۰۴

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۳/۰۶/۲۰

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۳/۱۲/۲۲

صص: ۱۵۹-۱۸۴

شاپا چاپی: ۶۳۲۸-۲۵۳۸

الکترونیکی: ۱۶۵۵-۲۷۱۷

DOR: 20.1001.1.25386328.1404.7.12.6.0

چکیده

اردوهای جهادی، به‌عنوان یکی از جلوه‌های برجسته ارزش‌های انقلابی و اسلامی، همواره نقشی مؤثر در تقویت روحیه ایثار، مسئولیت‌پذیری و خدمت‌رسانی به جامعه ایفا کرده‌اند. در همین راستا، دفاع مقدس نیز گنجینه‌ای بی‌پایان از معارف ژرف و ارز‌شمند به شمار می‌رود که بهره‌گیری از آن می‌تواند دستاوردهای فراوانی به همراه داشته باشد. پژوهش حاضر با هدف بررسی تطبیقی ارزش‌ها و مفاهیم حاکم بر اردوهای جهادی و دفاع مقدس انجام شده است. این پژوهش با استفاده از روش تحلیل محتوا و مطالعه اسناد و منابع مرتبط، در پی یافتن پاسخ به این پرسش است که چه ارزش‌ها و مفاهیم مشترکی میان این دو پدیده وجود دارد؟ یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که روحیه ایثار و فداکاری، مدیریت جهادی، همبستگی و انسجام اجتماعی، بهره‌گیری از قدرت هو شمنند، تربیت نیروی انسانی متعهد و مفهوم گسترده جهاد، از جمله مهم‌ترین ارزش‌ها و مفاهیم مشترک میان اردوهای جهادی و دفاع مقدس هستند. همچنین، نتایج این تحقیق حاکی از آن است که اردوهای جهادی، به‌عنوان بازتابی از روحیه جهادی و ایثارگری دوران دفاع مقدس، نه‌تنها در خدمت‌رسانی به مناطق محروم نقش‌آفرینی می‌کنند، بلکه به‌عنوان ابزاری مؤثر در انتقال ارزش‌های دفاع مقدس به نسل جوان نیز عمل می‌نمایند.

کلیدواژه‌ها: اردوی جهادی، دفاع مقدس، انقلاب اسلامی.

۱. دکترای جغرافیای سیاسی، گروه جغرافیای سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

Email: majid.dehghanyan@ut.ac.ir

مقدمه و بیان مسئله

اردوهای جهادی به عنوان پدیده‌ای فرهنگی-اجتماعی در جمهوری اسلامی ایران، ریشه در تاریخچه‌ی انقلاب اسلامی و آموزه‌های انقلابی آن دارد (افتخاری و حسین زاده، ۱۳۹۵: ۷). این پدیده با استناد به ایدئولوژی اسلام سیاسی و مفاهیمی همچون جهاد، ایثار و شهادت شکل گرفته و در طول سال‌های پس از انقلاب، تحول و تکامل یافته است (حسین زاده، ۱۳۹۵: ۳۵). پناهی، ۱۳۸۶: ۵۹). اردوهای جهادی به عنوان نوعی خدمت‌رسانی داوطلبانه در حوزه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، بازتاب دهنده‌ی ارزش‌های انقلابی و اسلامی در جامعه هستند. اردوهای جهادی به عنوان یک پدیده پویا در جمهوری اسلامی ایران، در طول چند دهه اخیر تحولات شگرفی را تجربه کرده است. این حرکت مردمی و خودجوش که ریشه در ارزش‌های اسلامی و انقلابی دارد، با هدف توانمندسازی محرومان، محرومیت‌زدایی، ایجاد اشتغال، آموزش و توسعه‌ی فرهنگی در مناطق محروم شکل گرفته است (رحیمی نسب و همکاران، ۱۳۹۷: ۸۹).

در واقع اردوهای جهادی نه تنها بازتاب دهنده‌ی ارزش‌های انقلابی و اسلامی هستند، بلکه مشارکت داوطلبانه‌ی جوانان در آن‌ها، به عنوان نوعی آموزش انقلابی و شکل‌گیری هویت انقلابی نیز محسوب می‌شود (شاخص‌های معنویت در گفتمان انقلاب اسلامی، ۱۴۰۰: ۳۰). این اردوها همچنین در جهت تحقق اهداف انقلاب اسلامی از جمله عدالت‌خواهی، استقلال‌طلبی و مبارزه با استکبار جهانی گام برمی‌دارند (بازخوانی بیانات رهبر انقلاب درباره فعالیت‌های جهادی، ۱۳۹۸). همچنین اردوهای جهادی را می‌توان به عنوان نظریه‌ای اجتماعی در نظر گرفت که ایدئولوژی انقلاب اسلامی را در قالب اقدامات عملی و داوطلبانه در جامعه پیاده می‌کند. این نظریه بر مبنای مفاهیمی همچون خودسازی، خداشناسی، مردم‌گرایی و جهت‌دهی به سمت توسعه‌ی پایدار شکل گرفته است (اخوان، ۱۳۹۰، رحیمی نسب و همکاران، ۱۳۹۷: ۸۹).

مفهوم سازی اردوهای جهادی به عنوان یک مدل نظری، امکان تحلیل سیستماتیک این پدیده را فراهم می‌آورد. این مدل می‌تواند ابعاد مختلفی چون انگیزه‌های مشارکت‌کنندگان، ساختارهای سازمانی، فرآیندهای اجرایی و پیامدهای اجتماعی-اقتصادی را در بر گیرد. همچنین، بررسی این

پدیده در قالب یک مدل نظری، امکان مقایسه آن با سایر الگوهای مشارکت اجتماعی در سطح ملی و بین‌المللی را فراهم می‌کند (مطهری نسب و بید هندی، ۱۴۰۱: ۷).

در مقابل موضوع جنگ و دفاع مقدس یکی از مهم‌ترین پدیده‌های انقلاب اسلامی است. هشت سال دفاع مقدس ما صرفاً یک امتداد زمانی و فقط یک برهه‌ی زمانی نیست؛ گنجینه‌ی عظیمی است که تا مدت‌های طولانی ملت ما می‌تواند از آن استفاده کند، آن را استخراج کند و مصرف کند و سرمایه‌گذاری کند (امام خامنه‌ای: ۱۳۸۸). در واقع در دوران هشت‌ساله دفاع مقدس با اولویت یافتن گرایش‌های جمع‌گرایانه در عرصه عمومی، منافع فردگرایانه کمتر امکان بروز یافتند. روحیه همیاری، اعتماد متقابل، ایثار، مقاومت و مسائلی از این دست در فضای عمومی جامعه به عنوان ارزش شناخته شدند (کارگر و همکاران، ۱۴۰۲: ۱۸۶). دفاع مقدس، به عنوان یکی از مهم‌ترین رویدادهای تاریخ معاصر ایران، نه تنها یک پدیده نظامی، بلکه یک واقعه فرهنگی، اجتماعی و معنوی است که تأثیرات عمیقی بر ساختارهای هویتی و ارزشی جامعه ایران گذاشته است. این دوره هشت‌ساله، با تکیه بر مفاهیمی همچون ایثار، مقاومت، وحدت ملی و ایمان، به عنوان یک الگوی جامع برای مواجهه با چالش‌های فردی و اجتماعی قابل مطالعه است. از منظر علمی، دفاع مقدس به مثابه یک پدیده چندبعدی، قابلیت تحلیل از زوایای مختلف جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، علوم سیاسی و الهیات را داراست. پرداختن به دفاع مقدس در عصر حاضر از اهمیت بالایی برخوردار است، چراکه این واقعه تاریخی تنها یک رویداد نظامی نبود، بلکه منبعی غنی از ارزش‌ها، درس‌ها و تجربه‌هایی است که می‌تواند در مواجهه با چالش‌های امروزی جامعه راهگشا باشد.

جدول ۱. اهمیت پرداختن به دفاع مقدس در عصر حاضر (منبع: نگارنده)

ردیف	عنوان	توضیحات
۱	انتقال ارزش‌های معنوی و اخلاقی	ارزش‌هایی مانند ایثار، شجاعت و وحدت در دفاع مقدس، الگوهایی برای زندگی امروز هستند.
۲	الگویی برای مقاومت در برابر ظلم	درس‌های دفاع مقدس در مقاومت در برابر تجاوز، برای ملت‌های تحت فشار الهام‌بخش است.
۳	تقویت روحیه جهادی و مسئولیت‌پذیری	فرهنگ جهادی دفاع مقدس در فعالیت‌هایی مانند اردوهای جهادی ادامه یافته و جامعه را به خدمت‌رسانی ترغیب می‌کند.
۴	مقابله با تحریف تاریخ	پرداختن به دفاع مقدس از تحریف واقعیت‌های تاریخی جلوگیری کرده و حقیقت را حفظ می‌کند.
۵	الهام‌بخشی برای مواجهه با چالش‌های معاصر	درس‌های دفاع مقدس در حل بحران‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی امروز راهگشا هستند.
۶	تقویت وحدت ملی	دفاع مقدس نماد وحدت ملی است و یادآوری آن به انسجام اجتماعی در شرایط کنونی کمک می‌کند.
۷	حفظ هویت ملی و تاریخی	دفاع مقدس بخشی از هویت ملی ایران است و آشنایی با آن به تقویت غرور ملی کمک می‌کند.

مطالعه تطبیقی اردوهای جهادی و معارف دفاع مقدس، به مثابه کاوشی در دو پدیده برجسته و اثرگذار تاریخ معاصر ایران، دریچه‌ای نو به سوی درک عمیق‌تر ارزش‌ها و آرمان‌های این سرزمین می‌گشاید. دفاع مقدس، به عنوان حماسه‌ای ملی در برابر تجاوز دشمن و اردوهای جهادی، به عنوان نمادی از تلاش بی‌وقفه برای خدمت به محرومین و آبادانی کشور، هر دو از بطن انقلاب اسلامی جوشیده‌اند و هر یک به نوبه خود، نقشی بی‌بدیل در شکل‌گیری هویت ملی و ترویج ارزش‌های متعالی ایفا کرده‌اند. این دو پدیده، با وجود تفاوت‌های ظاهری در ماهیت و اهداف، از وجوه اشتراک عمیقی در مبانی معرفتی و اخلاقی برخوردارند که بررسی آن‌ها می‌تواند به درک جامعی از روحیه جهادی و انقلابی حاکم بر جامعه ایران کمک کند. بنابراین دغدغه اصلی این پژوهش این است که آیا ارتباط منطقی مفاهیم بین این دو پدیده وجود دارد؟

سؤال پژوهش

چه ارزش‌ها و مفاهیمی مشترک بین اردوهای جهادی و معارف دفاع مقدس وجود دارد؟

مبانی نظری و ادبیات پژوهش

مبانی نظری اردوهای جهادی در جمهوری اسلامی ایران را می‌توان به عنوان یک ساختار چندبعدی و پیچیده مفهوم‌سازی کرد که ریشه در تعالیم دینی، بافت اجتماعی-فرهنگی و ساختارهای سیاسی کشور دارد. این پدیده که به عنوان یک کنش جمعی داوطلبانه ظهور یافته، مستلزم تحلیل عمیق از منظر هستی‌شناختی و معرفت‌شناختی است تا ماهیت، چگونگی شکل‌گیری و روش‌های مطالعه آن به درستی تبیین شود. بررسی جامع این مبانی نظری شامل واکاوی آموزه‌های اسلامی مرتبط با جهاد و خدمت‌رسانی، تحلیل زمینه‌های اجتماعی و نیازهای جامعه هدف، ارزیابی نقش این حرکت در راستای اهداف کلان نظام سیاسی و مطالعه تأثیرات فرهنگی آن در تقویت ارزش‌های ملی-دینی می‌شود. این رویکرد چندوجهی، ضمن فراهم آوردن درکی عمیق از پدیده اردوهای جهادی، بستری مناسب برای پژوهش‌های آتی در این حوزه ایجاد می‌کند.

مبانی دینی

مبانی دینی، ریشه‌های عمیقی در شکل‌گیری و تداوم اردوهای جهادی دارند. آموزه‌های اسلامی، به ویژه در حوزه اخلاق، جامعه‌شناسی و سیاست، الهام‌بخش اصلی این حرکت مردمی محسوب می‌شوند. مفاهیمی چون جهاد، عدالت، برابری، کمک به محرومان و تقوا در قرآن کریم و روایات معصومین (ع) به طور گسترده مورد تأکید قرار گرفته‌اند. اردوهای جهادی در اندیشه‌های دینی اسلام، به ویژه مفاهیمی مانند جهاد فی سبیل‌الله، خدمت به محرومان، عدالت اجتماعی و دفاع از مستضعفان ریشه دارند. آموزه‌های قرآنی و احادیث اهل بیت (ع)، به عنوان پایه‌های نظری اردوهای جهادی، به جهاد برای پیشرفت اجتماعی و اقتصادی تأکید دارند (صفائی و همکاران، ۱۴۰۲: ۲۷). این فعالیت‌ها با هدف ایجاد عدالت و رفع تبعیض‌ها در میان اقشار محروم جامعه به منظور تحقق عدالت الهی صورت می‌گیرد. در قرآن کریم به خصوص آیات ۲۵۷ سوره بقره و

۴۶ سوره انفال، تأکید شده است که مؤمنان باید در مسیر حمایت از مستضعفان و بهبود شرایط آنان، تلاش کنند.

جهاد در راه خدا: یکی از مهم‌ترین مفاهیم در مبانی دینی اردوهای جهادی، مفهوم جهاد است. جهاد به معنای تلاش و کوشش در راه خدا است و صرفاً به جنگ مسلحانه محدود نمی‌شود. بلکه شامل هر نوع تلاش برای اصلاح جامعه، کمک به محرومان و گسترش عدالت نیز می‌شود. اردوهای جهادی به عنوان تجلی عملی مفهوم جهاد، فرصتی را برای جوانان فراهم می‌کنند تا در راه خدا و برای خدمت به خلق تلاش کنند.

عدالت و برابری: آموزه‌های اسلامی بر اهمیت عدالت و برابری در جامعه تأکید فراوان دارند. اردوهای جهادی با هدف کاهش شکاف‌های اجتماعی و اقتصادی و کمک به محرومان، به تحقق این آموزه کمک می‌کنند. شرکت‌کنندگان در این اردوها با خدمت‌رسانی به مناطق محروم، در راستای ایجاد جامعه‌ای عادلانه‌تر تلاش می‌کنند (رحیمی نسب و همکاران، ۱۳۹۷: ۸۹).

کمک به محرومان: کمک به محرومان و نیازمندان یکی دیگر از مفاهیم مهم در مبانی دینی اردوهای جهادی است (رحیمی نسب و همکاران، ۱۳۹۷: ۸۹). اسلام بر اهمیت کمک به دیگران و رفع نیازهای آن‌ها تأکید فراوان دارد. اردوهای جهادی با ارائه خدمات مختلف به مناطق محروم، این آموزه را به صورت عملی پیاده‌سازی می‌کنند.

تقوا: تقوا به معنای پرهیزکاری و خودداری از گناه است. در اردوهای جهادی، شرکت‌کنندگان با انجام کارهای خیر و خدمت به دیگران، به تقویت روحیه تقوا در خود کمک می‌کنند. همچنین، این اردوها فرصتی را برای تزکیه نفس و رشد معنوی فراهم می‌کنند.

مبانی اجتماعی

از منظر اجتماعی، اردوهای جهادی پاسخی به نیازهای موجود در جامعه، به‌ویژه در مناطق محروم است. این حرکت با هدف کاهش فقر و نابرابری‌های اجتماعی، ارائه خدمات داوطلبانه و بهبود شرایط زیستی مناطق کمتر توسعه‌یافته شکل گرفته است (افتخاری و حسین زاده، ۱۳۹۵: ۷). علاوه بر این، اردوهای جهادی به عنوان یک کنش جمعی، فراتر از ارائه خدمات اولیه، به تقویت سرمایه اجتماعی در مناطق محروم می‌پردازند. ایجاد شبکه‌های محلی، تقویت اعتماد بین شهروندان

و افزایش مشارکت مردمی در تصمیم‌گیری‌های محلی، از جمله دستاوردهای مهم این حرکت است. همچنین، اردوهای جهادی با اجرای پروژه‌های توسعه پایدار (گونزالس دل کامپو و همکاران ۱، ۲۰۲۰: ۱۰۶۳۸۳)، به بهبود کیفیت زندگی در مناطق محروم و کاهش مهاجرت از روستاها به شهرها کمک می‌کنند.

مبانی سیاسی

نظام جمهوری اسلامی ایران، اردوهای جهادی را به‌عنوان بخشی از فرآیند تربیت نیروهای جوان متعهد و انقلابی تلقی می‌کند. این اردوها به‌عنوان ابزاری برای ترویج ایدئولوژی انقلاب اسلامی و تقویت پیوند بین مردم و دولت (نکونیا و همکاران ۲، ۲۰۱۲: ۱۸۲۴) در فرآیند تحقق اهداف کلان اجتماعی و توسعه‌ای به کار گرفته می‌شوند (حسین زاده، ۱۳۹۵: ۳۵). اندیشه‌های امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در زمینه حمایت از فعالیت‌های جهادی، نقش محوری در جهت‌دهی به این حرکت‌ها داشته است.

اردوهای جهادی در چارچوب گفتمان انقلاب اسلامی، به‌عنوان یک ابزار مهم برای تحقق اهداف بلندمدت نظام، از جمله ایجاد جامعه اسلامی و عدالت‌محور، مورد توجه قرار گرفته‌اند. این اردوها با ترویج مفاهیمی مانند بسیج، جهاد سازندگی و اقتصاد مقاومتی، به تقویت پیوند بین مردم و نظام و مقابله با تهدیدات نرم دشمنان کمک می‌کنند (توتونچیان و افشاراحمدی، ۱۳۹۸: ۳۳). همچنین، با ایجاد وحدت ملی و انسجام اجتماعی، به تقویت بنیان‌های نظام جمهوری اسلامی کمک شایانی می‌کنند.

مبانی فرهنگی

از منظر فرهنگی، اردوهای جهادی تلاشی برای تقویت ارزش‌های ملی و دینی و بازسازی هویت اسلامی-ایرانی است. این اردوها از یک سو با ایجاد حس همبستگی میان نیروهای جوان و مستضعفان، به تقویت پیوندهای فرهنگی و اجتماعی کمک می‌کنند و از سوی دیگر، فضایی برای پرورش روحیه ایثار و فداکاری در میان نسل‌های جدید فراهم می‌آورند. اردوهای جهادی با ترویج

1. González Del Campo et al

2. Nkonya et al

ارزش‌های اسلامی و ایرانی مانند ایثار، فداکاری و کمک به محرومان، به بازسازی هویت ملی و دینی کمک شایانی می‌کنند. این اردوها با برگزاری مراسم سنتی، آموزش‌های فرهنگی و دینی و ایجاد فضایی برای تعامل بین افراد با فرهنگ‌های مختلف، به تقویت پیوندهای فرهنگی و اجتماعی کمک می‌کنند. همچنین، با مقابله با تهاجم فرهنگی و حفظ ارزش‌های بومی، نقش مهمی در حفظ هویت ملی ایفا می‌کنند (فرخی و ناصریان، ۱۴۰۳: ۲۱۵).

جدول ۱. ساختار مفهومی عام توصیف اردوی جهادی (منبع: نگارنده)

اصل	مبنای اصلی	توضیحات
مشارکت داوطلبانه	دینی، اجتماعی، فرهنگی	انگیزه معنوی، احساس مسئولیت، تقویت همبستگی
تمرکز بر مناطق محروم	اجتماعی، سیاسی	کاهش نابرابری، پاسخگویی به نیازهای محرومان، تقویت مشروعیت نظام
تلفیق خدمات مادی و معنوی	دینی، فرهنگی	توجه به ابعاد مختلف زندگی انسان، انتقال فرهنگ اسلامی-ایرانی
استفاده از ظرفیت نیروهای جوان و انقلابی	سیاسی، فرهنگی	تربیت نیروهای متعهد، تقویت پایه‌های نظام، انتقال ارزش‌ها

دفاع مقدس

دفاع مقدس، اصطلاحی است که ایرانیان برای جنگ رژیم بعث عراق علیه ایران که از سال ۱۳۵۹ شمسی (۱۹۸۰ میلادی) تا ۱۳۶۷ شمسی (۱۹۸۸ میلادی) به مدت حدوداً هشت سال طول کشید، به کار می‌برند. در تعریفی دیگر، دفاع مقدس مجموعه مجاهدت‌ها، حماسه‌ها، پایمردی‌ها و فعالیت‌های متنوعی است که ملت شریف و مسلمان ایران و نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران در طول هشت سال (۲۸۹۵ روز) در برابر تهاجم رژیم بعث عراق به خاک ایران اسلامی انجام دادند و در این امتحان الهی، سربلند و پیروز بیرون آمدند (پیری و شربتی، ۱۴۰۱: ۴۵).

پیشینه پژوهش

مطالعات پیرامون اردوهای جهادی در ایران از اواخر دهه ۱۳۸۰ شمسی آغاز شده و در سال‌های اخیر گسترش یافته است. این پژوهش‌ها را می‌توان در چند محور اصلی دسته‌بندی کرد: بررسی کارکردها، ارزیابی عملکرد، تحلیل سیاست‌گذاری و ارائه الگوهای مطلوب.

در زمینه بررسی کارکردها، افتخاری و حسین زاده (۱۳۹۵) در پژوهشی به مطالعه کارکردهای اجتماعی انقلاب اسلامی با تمرکز بر اردوهای جهادی پرداختند. یافته‌های آن‌ها نشان داد که اردوهای جهادی در کاهش آسیب‌های اجتماعی، رسیدگی به محرومین و کاهش مهاجرت روستاییان نقش قابل توجهی ایفا می‌کنند. همچنین این اردوها باعث ایجاد خدمات عمومی و تسهیل بروکراسی در مناطق روستایی شده‌اند. در مطالعه‌ای دیگر، حسین زاده (۱۳۹۵) کارکردهای سیاسی و اجتماعی اردوهای جهادی را بررسی کرد و به مواردی چون مشارکت سیاسی، جامعه‌پذیری سیاسی، صدور انقلاب و تقویت بینش دینی و انقلابی اشاره نمود. وی به نقش این اردوها در مشارکت سیاسی، جامعه‌پذیری سیاسی و تقویت بینش دینی و انقلابی اشاره کرده و نشان می‌دهد که این نهادها یکی از مهم‌ترین ابزارهای جمهوری اسلامی برای تحقق عدالت اجتماعی و صدور پیام انقلاب اسلامی به شمار می‌روند. همچنین، در تحقیق دیگری، ولدان زرقانی و سلیمانی (۱۳۹۶) به ارائه یک الگوی مطلوب برای حرکت‌های جهادی در راستای مقابله با فقر و محرومیت پرداخته‌اند. آن‌ها نشان می‌دهند که یکی از مهم‌ترین ابزارهای مقابله با فقر، توانمندسازی محرومان و استفاده از ظرفیت‌های اجتماعی است که در اردوهای جهادی به خوبی تجلی یافته است.

در حوزه ارزیابی عملکرد، امیرپور و احمدی (۱۳۹۹) با استفاده از روش پیمایشی، نگرش مردم روستاهای خراسان شمالی نسبت به عملکرد اردوهای جهادی پزشکی را سنجیدند. نتایج این پژوهش حاکی از نگرش مثبت مردم نسبت به این اردوها بود. این پژوهش همچنین تأکید دارد که این اردوها در بهبود وضعیت بهداشت و درمان مناطق محروم نقش مؤثری ایفا کرده‌اند.

در زمینه تحلیل سیاست‌گذاری، فرخی و ناصریان (۱۴۰۳) با استفاده از رویکرد کیفی و تحلیل اسناد و مصاحبه‌ها، به بررسی سیاست‌گذاری فرهنگی اردوهای جهادی بسیج بر اساس مدل فرایندی پرداخته‌اند. این پژوهش نشان می‌دهد که چالش‌هایی مانند عدم همراهی مسئولین، مقاصد سیاسی و نارسایی تخصیص بودجه از مهم‌ترین موانع اجرای مؤثر این اردوها بوده‌اند. آن‌ها به تحلیل پنج مرحله شامل شناسایی مسائل، تعیین اهداف، تدوین راه‌حل‌ها، اجرا و ارزیابی پرداخته و به این نتیجه رسیدند که برای اجرای بهتر اردوهای جهادی، تعهد بیشتر مسئولین و کاهش سیاست‌زدگی ضروری است.

در حوزه ارائه الگوهای مطلوب، رحیمی نسب و همکاران (۱۳۹۶) به بررسی الگوی مطلوب حرکت‌های جهادی با تأکید بر اجتماع محوری و توانمندسازی پرداخته و پیشنهاد کرده‌اند که این حرکت‌ها باید در سه بعد تولید، توزیع و مصرف فعالیت کنند تا بتوانند به‌طور مؤثرتری به مقابله با فقر و محرومیت بپردازند.

در پژوهش رضایی قهرودی و مردانی (۱۳۹۳)، ۹ عامل کلیدی موفقیت اردوهای جهادی سازمان بسیج دانشجویی در سه مرحله قبل، حین و بعد از اردو شناسایی شدند. عوامل پیش از اردو شامل برنامه‌ریزی دقیق، آموزش مناسب و ارزیابی نیازهای منطقه بود. در حین اردو مدیریت منابع و افراد، همکاری با جامعه محلی و انعطاف‌پذیری در برنامه‌ها نقش مهمی داشتند. پس از اردو، ارزیابی نتایج، مستندسازی تجربیات و پیگیری مستمر از عوامل کلیدی موفقیت اردوها به شمار می‌رفتند. این عوامل تأثیر مستقیمی بر عملکرد کلی اردوها داشتند.

علی‌رغم این مطالعات، همچنان خلأهایی در ارتباط با مبانی نظری اردوهای جهادی وجود دارد. از جمله این موارد می‌توان به کمبود چارچوب‌های نظری منسجم برای تبیین ماهیت و کارکردهای این پدیده اشاره کرد. به عنوان مثال، تحلیل‌های عمیق مبتنی بر نظریه‌های جامعه‌شناختی مانند نظریه قدرت نرم، سرمایه اجتماعی و جنبش‌های اجتماعی در مطالعه اردوهای جهادی کمتر مورد توجه قرار گرفته است.

روش پژوهش

این پژوهش با هدف بررسی تطبیقی ارزش‌ها و مفاهیم مشترک بین دفاع مقدس و اردوهای جهادی، از روش تحلیل مضمون و مطالعه اسناد و منابع مرتبط استفاده کرده است. با بررسی متون، اسناد و منابع معتبر مرتبط با دفاع مقدس و اردوهای جهادی در بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی، داده‌های متنی با استفاده از روش تحلیل مضمون و از طریق کدگذاری و شناسایی مضامین مشترک، مورد تحلیل قرار گرفتند. بعد از شناسایی و دسته‌بندی این مفاهیم به مقایسه تطبیقی میان آن‌ها پرداخته شد.

یافته‌های پژوهش

الف: تبیین و توصیف اردوی جهادی بر مبنای آراء امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

با مطالعه و بررسی آثار و ادبیات تولید شده درباره اردوی جهادی و تعمق بر این موضوعات می‌توان نتیجه گرفت، پژوهش‌های صورت گرفته بیشتر بر کارکردهای اردوی جهادی متمرکز است؛ بنابراین با توجه به ماهیت موضوع علاوه بر مطالعه بررسی‌های علمی صورت گرفته، بیانات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) درباره اردوی جهادی به طور ویژه بررسی شد و تحلیل محتوایی بر روی آن بیانات انجام پذیرفت که جدول شبکه مضامین آن عبارت‌اند از:

جدول شماره ۱: جدول شبکه‌ای مضامین

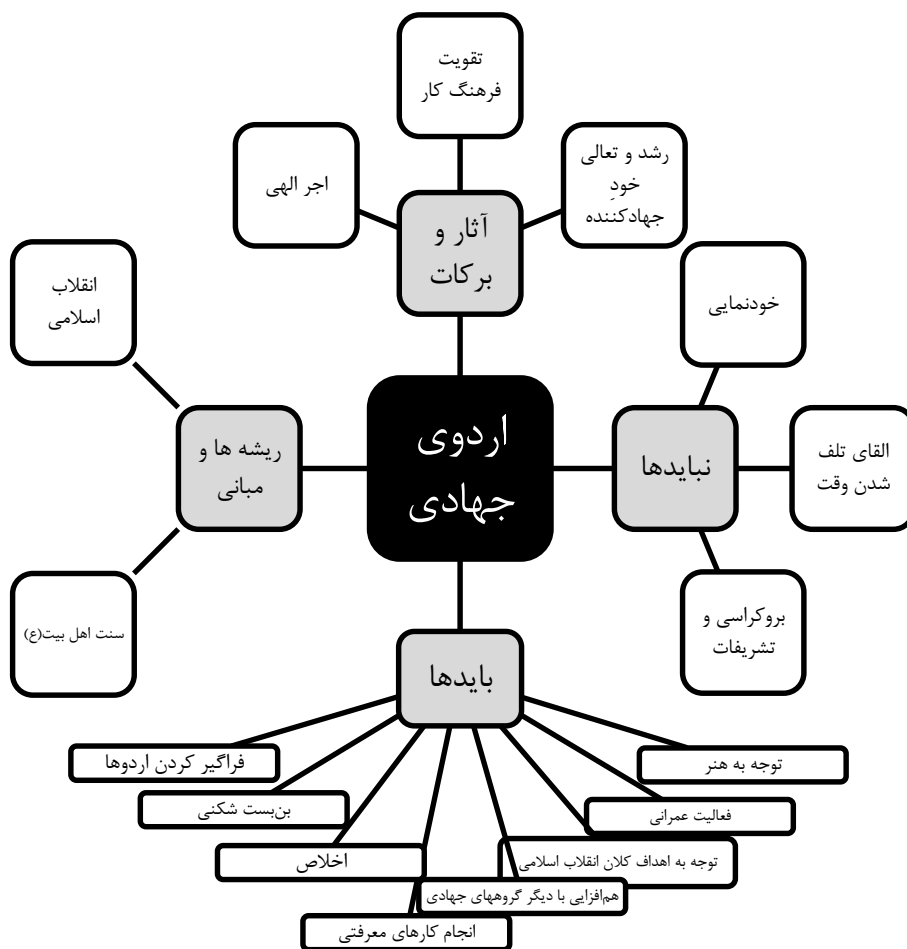
مضامین پایه	مضامین سازمان دهنده	مضامین فراگیر
اطلاع‌رسانی پیشرفت‌های کار جهادی به صورت هنرمندانه نشان دهید که جهاد موفق شما که فقط بر گوشه‌ای از ظرفیت‌های انسانی کشور متکی است، چقدر زیبا و شوق‌انگیز است.	توجه به هنر در اجرا و تبلیغ فعالیت‌ها	بایدها (آنچه باید باشد)
ارتقاء فکری و عملی جهادگران آن‌ها را از خدمت‌رسانی‌های ابتدائی و یدی غافل و دور نکند.	توجه به فعالیت عمرانی در اردوی جهادی	
شعار «خدمت‌رسانی برای تحقق عدالت و پیشرفت» را همگانی کنید.	تحقق اهداف کلان انقلاب اسلامی	
به ارتباط گروه‌های جهادی با یکدیگر و ارتباط آن‌ها با دستگاه‌های قادر بر پشتیبانی، بپردازید.	هم‌افزایی گروه‌های جهادی	
منظومه‌ی معرفتی اسلام در این باره را که مشتمل بر صدها درس از لزوم انفاق و لزوم تعاون در برّ و تقوا و لزوم نفع رساندن به مردم و لزوم قیام به قسط و امثال این‌ها است در برابر میلیون‌ها جوان کشور بگذارید.	لزوم کار معرفتی در اردوی جهادی	
عشق و ایمان، بصیرت و همت؛ این‌ها ستون‌های اصلی است.		

مضامین پایه	مضامین سازمان دهنده	مضامین فراگیر
محیط خدمت‌رسانی آکنده به معنویت و اخلاق باشد		
روحیه‌ی جهادی یعنی کار را برای خدا انجام دادن، کار را وظیفه‌ی خود دانستن، همه‌ی نیروها را در راه کار درست به میدان آوردن.	جهادی بودن به مثابه مخلص بودن	
در همه‌ی بخش‌ها، کمر بسته بودن مثل یک جهادگر لازم است؛ این اگر بود، کارها راه می‌افتد؛ این اگر بود، بن‌بست‌ها باز می‌شود، شکافته می‌شود؛ [یعنی] کار فراوان، پُرحجم و باکیفیت و مجاهدانه و انقلابی.	بن‌بست شکنی با حضور جهادوار	
این همان روش فاطمی است؛ این همان حرکت در جهت انگشت اشاره‌ی سیده‌ی نساء العالمین است. باید این روش ادامه پیدا کند؛ باید فاطمه‌ی زهرا (سلام‌الله علیها) اسوه باشد، الگو باشد در همه‌ی جهات.	اردوی جهادی، سنتی فاطمی	
اردوهای جهادی را توسعه بدهید، تداوم بدهید.	عمق‌بخشی و فراگیر شدن اردوی جهادی	
پرداختن به مسئله‌ی روستاها مهم است.		
دچار ارتباط‌های اداری مرسوم و دست‌وپاگیر نشوید.	بروکراسی و تشریفات در برابر کار جهادی	
خودمان را سرگرم کارهای حاشیه‌ای و تشریفاتی و زرق‌وبرقی و مانند این‌ها نکنیم.		
نگوید و قتمان تلف می‌شود. نه بیشترین و بهترین استفاده از وقت همین است	عدم القای تلف شدن وقت	
بی‌مزد و منت حرکت می‌کنند، باید این روش ادامه پیدا کند		نبایدها
در مسئله‌ی کرونا چه کارها شد، چه خدماتی انجام گرفت و بدون اینکه نام کسی مطرح باشد	دنبال خودنمایی نباشیم. (گمنامی)	
روحیه‌ی جهادی را بر روحیه‌ی تافته‌ی جدا بافته بودن ترجیح بدهید		
جهاد خدمت‌رسانی پیش از سود رساندن به گیرنده‌ی خدمت، به خود خدمت‌رسان سود می‌رساند.		

مضامین پایه	مضامین سازمان دهنده	مضامین فراگیر
دل را روشنی و ذهن و اندیشه را ارتقاء و اراده را قوت می‌بخشد و فراتر از همه، رضای الهی را جلب می‌کند	رشد و تعالی خود جهاد کننده	آثار و برکات
تعمیر دیوار و بام و خانه‌ی آن پیرزن روستایی، به شما و کارهای بزرگتان برکت و نورانیت می‌بخشد.		
زنده شدن تفکر اقتصاد عدالت محور در سرکشی از مناطق محروم		
از بین رفتن بیماری شخصیتی خودبرتربینی و تافته جدا بافته خود را دیدن.		
فعال شدن استعداد درونی، به فعلیت رساندن بالقوه‌هایی که در وجود شما هست؛ پیدا کردن تجربه، آشنایی با زندگی مردم؛ شکسته شدن حصارهای طبقاتی و لمس واقعیت‌های زندگی.		
آشنایی با مسائل کشور و وظایفی که بر عهده ماست.	اجر بزرگ	
کارتان با ارزش است. سپاس امثال من حق آن را ادا نمی‌کند؛ سپاس خدا نصیبان باد		
ما دل‌ها را زنده می‌کنید؛ فایده‌ی بزرگی است. فواید فراوانی در این کار هست.	تقویت فرهنگ کار بین مردم و مسئولین	
خسته نشدن از کار تابع چشیدن لذت خدمت است.		
کار مردم، الهام بخش اقدام مدیران و مسئولان است		
آنچه انقلاب اسلامی به مردم ما داد، فرهنگ جهادی بود.	انقلاب اسلامی مبدأ تحولات علوم	ریشه‌ها و مبانی

با توجه به جدول فوق مدل مبتنی بر بیانات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در مدل زیر قابل بررسی است.

تصویر شماره ۱: مدل تبیینی اردوی جهادی مبتنی بر آراء امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) (منبع: نگارنده)

ب: آموزه‌های دفاع مقدس مبتنی بر آراء امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

با رجوع به سایت مقام معظم رهبری و مطالعه دقیق تعداد ۵۰ فیش از بیانات مختلف ایشان در خصوص دفاع مقدس، ابتدا مضامین اصلی آنها را استخراج کردیم، سپس با در نظر گرفتن این

مضامین، مفاهیم معرفتی نیز استخراج شد. با تحلیل مضمون این مفاهیم، می‌توان به درک عمیق‌تری از دیدگاه‌های مطرح شده درباره دفاع مقدس و اهمیت آن پی برد. در مرحله بعد نیز در جدول‌های شماره ۴، ۳ و ۵ نیز به تشریح ابعاد معرفتی دفاع مقدس پرداخته شد.

جدول شماره ۲: مبانی معرفتی دفاع مقدس: تحلیل مضمون بیانات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

مضمون کلیدی	توضیحات	مفاهیم معرفتی
نقش مردم در جنگ	مردم به عنوان نیروی اصلی و محرک جنگ، ایمان، عشق و فداکاری مردم، تکیه بر توان داخلی	مردم‌سالاری دینی، ولایت فقیه، بسیج عمومی، نقش آحاد مردم در سرنوشت کشور
اهمیت روحیه جهادی	ایثار، فداکاری، شهادت‌طلبی، مقاومت، پایداری، آرمان‌خواهی	جهاد فی سبیل الله، شهادت‌طلبی، اخلاص، روحیه انقلابی، آرمان‌گرایی
رشد و شکوفایی استعدادها	کشف و شکوفایی استعدادها، جوانان، تربیت نیروهای متخصص و کارآمد	خودباوری، اعتماد به نفس ملی، اهمیت جوانان، شکوفایی استعدادها
دفاع مقدس به عنوان یک گنجینه	استفاده از تجربیات دفاع مقدس برای آینده، الگوبرداری از ارزش‌ها و مفاهیم دفاع مقدس	تاریخ‌نگاری، عبرت‌آموزی از گذشته، الگوگیری از شهدا، حفظ ارزش‌ها
اهمیت انتقال تجربیات دفاع مقدس به نسل جوان	ضرورت آشنایی نسل جوان با دفاع مقدس، استفاده از ادبیات دفاع مقدس برای آموزش	تربیت نسل آینده، انتقال ارزش‌ها، حفظ هویت ملی
پیروزی دفاع مقدس به عنوان یک معجزه	نقش ایمان و توکل به خدا در پیروزی، کمک‌های الهی در جنگ	توکل به خدا، معجزه الهی، نقش ایمان در پیروزی
دفاع مقدس به عنوان یک فرصت	تبدیل تهدید به فرصت، رشد و توسعه کشور در نتیجه جنگ	فرصت‌سازی، خودکفایی، پیشرفت و توسعه
دفاع مقدس به عنوان یک الگو	الگوبرداری از دفاع مقدس در سایر عرصه‌ها، الگوی مقاومت و پایداری	الگوگیری، الگوهای رفتاری، الگوهای ارزشی
اهمیت حفظ ارزش‌های دفاع مقدس	ضرورت حفظ یاد و خاطره شهدا، انتقال ارزش‌های دفاع مقدس به نسل‌های آینده	حفظ ارزش‌ها، یادآوری تاریخ، تکریم شهدا

جدول شماره ۲: ابعاد و عناصر اعتقادی معارف دفاع مقدس در بیانات مقام معظم رهبری

ابعاد	عنصر	توضیح با تأکید بر دفاع مقدس
اعتقادی	اسلام ناب محمدی	تأکید بر اسلام ناب محمدی به عنوان الگوی اصلی دفاع مقدس و مقاومت در برابر طاغوت.
	قرآن و سیره اهل بیت	الهام گرفتن از آموزه‌های قرآنی و سیره اهل بیت در همه ابعاد دفاع مقدس از جمله شجاعت، ایثار و مقاومت.
	ولایت فقیه	نقش رهبری دینی در هدایت و بسیج مردم برای دفاع از انقلاب و ارزش‌های اسلامی در دوران دفاع مقدس.
	جهاد فی سبیل الله	دفاع مقدس به عنوان جهاد فی سبیل الله و مبارزه با دشمنان اسلام و انقلاب.
	شهادت طلبی	آمادگی برای شهادت در راه خدا و دفاع از ارزش‌های اسلامی به عنوان یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های رزمندگان.
	اخلاص	انجام وظایف در دفاع مقدس با نیت خالص و برای رضای خدا.
	توکل به خدا	اعتماد کامل به خداوند در پیروزی در جنگ تحمیلی و رفع مشکلات.
	معجزه الهی	اعتقاد به اینکه پیروزی در دفاع مقدس معجزه الهی بود.
	نقش ایمان در پیروزی	نقش ایمان و اعتقادات دینی در ایجاد روحیه مقاومت و پیروزی در جنگ.

جدول شماره ۳: ابعاد و عناصر اجتماعی معارف دفاع مقدس در بیانات مقام معظم رهبری

ابعاد	عنصر	توضیح با تأکید بر دفاع مقدس
اجتماعی	مردم سالاری دینی	مشارکت گسترده مردم در دفاع مقدس به عنوان تجلی مردم سالاری دینی.
	اهمیت جوانان	نقش پررنگ جوانان در دفاع مقدس و ایثارگری‌های آنان.
	حفظ هویت ملی	دفاع از هویت ملی و اسلامی ایران در برابر تهاجم فرهنگی و نظامی دشمن.
	حفظ ارزش‌ها	دفاع از ارزش‌های انقلاب اسلامی و آرمان‌های شهدا در دوران دفاع مقدس.
	یادآوری تاریخ	اهمیت یادآوری خاطرات دفاع مقدس برای نسل‌های آینده و حفظ روحیه مقاومت.

ابعاد	عنصر	توضیح با تأکید بر دفاع مقدس
	تکریم شهدا	تجلیل از مقام شامخ شهدا به عنوان الگوهای ایثار و فداکاری.
	فرصت سازی	تبدیل تهدید جنگ به فرصت برای رشد و توسعه کشور.
	خود کفایی	تقویت روحیه خودباوری و خود کفایی در زمینه های مختلف به دنبال جنگ.
	پیشرفت و توسعه	استفاده از تجربیات دفاع مقدس برای پیشرفت و توسعه کشور.

جدول شماره ۴: ابعاد و عناصر فردی معارف دفاع مقدس در بیانات مقام معظم رهبری

ابعاد	عنصر	توضیح با تأکید بر دفاع مقدس
فردی	خودباوری	تقویت روحیه خودباوری و اعتماد به نفس در ملت ایران در نتیجه دفاع مقدس.
	اعتماد به نفس ملی	افزایش اعتماد به نفس ملی و باور به توانایی های ملت ایران.
	شکوفایی استعدادها	کشف و شکوفایی استعدادهای جوانان در دوران دفاع مقدس.
	الگو گیری	الگو گیری از شهدا و رزمندگان در زندگی روزمره.

دفاع مقدس، یکی از امکانات و فرصت های اعتباری است که پس از انقلاب اسلامی به دست آمد. این اعتبار و پرستیژ به عنوان یک عامل قدرت ملی در مقابل تهدیدات بیگانه نقشی بازدارنده دارد در طول دفاع مقدس افراد جامعه آمادگی بیشتری برای صرف نظر کردن از منافع فردی خود، سطح بالاتری از ایثارگری و از خود گذشتگی در راه آرمان های انقلابی نشان دادند (قرایی آشتیانی، ۱۴۰۲: ۲۶ به نقل از پوستین چی: ۱۴۰۱).

مبانی نظری اردوی جهادی و دفاع مقدس در بسیاری از موارد مشابهت دارد زیرا هر دو به ریشه های مشترکی مانند ایثار، از خود گذشتگی و خدمت به جامعه بازمی گردند. دفاع مقدس به عنوان یک تجربه عظیم ملی و مذهبی، آموزه های متعددی در زمینه های مختلف اجتماعی، مدیریتی و اخلاقی به همراه دارد که می توان از آن ها در تبیین اردوی جهادی بهره برد.

جدول شماره ۵: جدول تطبیقی ماهیت مشترک و اصول معرفتی و اخلاقی دفاع مقدس و اردوهای جهادی
(منبع: نگارنده)

ویژگی مشترک	دفاع مقدس	اردوهای جهادی
ماهیت	مبارزه برای آرمان‌ها و ارزش‌ها	خدمت‌رسانی و سازندگی
هدف غایی	دفاع از کيان و ارزش‌های اسلامی	محرومیت‌زدایی و توسعه
اساس معرفتی	اسلام ناب محمدی، قرآن و سیره اهل بیت	اسلام ناب محمدی، قرآن و سیره اهل بیت
اصول اخلاقی	ایثار، فداکاری، شهادت‌طلبی، مقاومت، عدالت‌خواهی	ایثار، فداکاری، همکاری، همدلی، خدمت‌رسانی
روحیه حاکم	بسیجی، انقلابی، خودباوری	بسیجی، انقلابی، خودباوری
نقطه شروع	احساس مسئولیت نسبت به دین و کشور	احساس مسئولیت نسبت به جامعه و محرومان
نتیجه نهایی	پیروزی و عزت برای ملت	توسعه و آبادانی کشور

این جدول، به طور ساختارمند، وجوه اشتراک و تمایز این دو رویداد را در سطوح مختلف ماهیت، اهداف، مبانی معرفتی و اخلاقی، روحیه حاکم، انگیزه‌ها و پیامدها مورد بررسی قرار داده است.

ماهیت دفاع مقدس، مبارزه برای آرمان‌ها و ارزش‌ها در برابر تجاوز خارجی بوده است. هدف غایی آن نیز دفاع از کيان و ارزش‌های اسلامی و حفظ تمامیت ارضی کشور بوده است. در مقابل، اردوهای جهادی ماهیتی خدمت‌رسان و سازنده دارند و هدف غایی آن‌ها محرومیت‌زدایی و توسعه است. این تفاوت ماهوی نشان‌دهنده دو رویکرد متفاوت در مواجهه با چالش‌ها است؛ یکی رویکرد دفاعی و مقاومتی و دیگری رویکرد توسعه‌ای و سازندگی. با این حال، هر دو رویکرد ریشه در احساس مسئولیت و دغدغه‌های اجتماعی و دینی دارند.

نکته قابل توجه در جدول، اشتراک مبانی معرفتی هر دو پدیده است. هر دو رویداد بر پایه اسلام ناب محمدی، قرآن و سیره اهل بیت (ع) استوار هستند. این اشتراک مبنایی، نشان می‌دهد که هر دو پدیده از یک منبع الهام‌بخش مشترک سرچشمه می‌گیرند و بر پایه ارزش‌ها و آموزه‌های اسلامی بنا شده‌اند. این امر، وحدت رویه و همسویی ارزشی بین این دو رویداد را نشان می‌دهد.

در حوزه اصول اخلاقی، هر دو رویداد بر پایه ایثار، فداکاری و خودگذشتگی استوار هستند. با این حال، در دفاع مقدس، مفاهیمی مانند شهادت‌طلبی، مقاومت و عدالت‌خواهی برجسته‌تر هستند؛ در حالی که در اردوهای جهادی، همکاری، همدلی و خدمت‌رسانی به عنوان ارزش‌های کلیدی مطرح می‌شوند. این تفاوت، متناسب با ماهیت متفاوت این دو رویداد است. در دفاع مقدس، فداکاری و مقاومت در برابر دشمن، اصل اساسی بوده، در حالی که در اردوهای جهادی، همکاری و همدلی در خدمت‌رسانی به محرومان، محوریت دارد.

هر دو رویداد، روحیه بسیجی، انقلابی و خودباوری را ترویج می‌کنند. این روحیه، نشان‌دهنده انگیزه قوی و عزم جدی برای تحقق اهداف است. نقطه شروع هر دو پدیده، احساس مسئولیت است. در دفاع مقدس، احساس مسئولیت نسبت به دین و کشور، انگیزه اصلی بوده است و در اردوهای جهادی، احساس مسئولیت نسبت به جامعه و محرومان، محرک اصلی است. این احساس مسئولیت، ریشه در آموزه‌های دینی و اجتماعی دارد و نشان‌دهنده تعهد افراد به ارزش‌ها و آرمان‌های خود است. در نهایت، دفاع مقدس منجر به پیروزی و عزت برای ملت شد و اردوهای جهادی، توسعه و آبادانی کشور را به دنبال داشته است. این دو نتیجه، نشان‌دهنده تأثیر مثبت و سازنده این دو پدیده بر جامعه ایران است.

بنابراین جدول تطبیقی نشان می‌دهد که دفاع مقدس و اردوهای جهادی، دو روی یک سکه هستند. هر دو رویداد، ریشه در ارزش‌های اسلامی و احساس مسئولیت دینی و اجتماعی دارند و هر دو، در خدمت پیشرفت و تعالی جامعه ایران بوده‌اند. دفاع مقدس، با دفاع از تمامیت ارضی و ارزش‌های اسلامی، زمینه را برای توسعه و آبادانی کشور فراهم کرد و اردوهای جهادی، با محرومیت‌زدایی و سازندگی، در جهت تحقق این هدف گام برداشته‌اند. هر دو رویداد، با تکیه بر روحیه ایثار و فداکاری، به عنوان الگوهای الهام‌بخش برای نسل‌های آینده عمل می‌کنند. در نهایت می‌توان برخی از وجوه مشترک میان اردوی جهادی و دفاع مقدس را مشخص کرد؛

۱. روحیه ایثار و ازخودگذشتگی

در دوران دفاع مقدس، یکی از ارزش‌های کلیدی که میان رزمندگان و جامعه برجسته شد، روحیه ایثار و فداکاری بود. این روحیه ازخودگذشتگی به‌طور مستقیم به اردوهای جهادی منتقل

شده است، زیرا شرکت کنندگان در این اردوها نیز با اهداف خالصانه و بدون چشم‌داشت مادی به مناطق محروم می‌روند تا به دیگران کمک کنند.

۲. مدیریت جهادی و دفاع مقدس

مدیریت در دوران دفاع مقدس، بر پایه ساده‌زیستی، عمل‌گرایی و استفاده بهینه از منابع محدود استوار بود. این نوع مدیریت که در شرایط جنگی و با منابع محدود اجرا می‌شد، شباهت بسیاری با مدیریت جهادی در اردوهای جهادی دارد. هر دو به دنبال بهره‌برداری حداکثری از منابع محدود و تمرکز بر نتایج هستند.

۳. همبستگی و انسجام اجتماعی

یکی از مهم‌ترین نتایج دفاع مقدس، تقویت همبستگی ملی و اجتماعی در ایران بود. تمام اقشار جامعه، از جوانان تا سالخوردگان و از شهرنشینان تا روستاییان، به‌نوعی در حمایت از جنگ مشارکت داشتند. این سطح از همبستگی اجتماعی می‌تواند الگویی برای مشارکت مردمی در اردوهای جهادی باشد.

۴. استفاده از قدرت هوشمند در دوران جنگ

در دوران دفاع مقدس، ایران با تلفیق قدرت‌های نرم (مانند استفاده از ارزش‌های فرهنگی و اسلامی برای تقویت روحیه مقاومت) و قدرت‌های سخت (نیروهای نظامی و تسلیحات)، توانست در برابر تجاوزات خارجی مقاومت کند. این استفاده از قدرت هوشمند شباهت بسیاری با استفاده از ترکیب قدرت نرم و سخت در اردوهای جهادی دارد.

۵. تربیت نیروی انسانی متعهد و انقلابی

در دفاع مقدس، بسیاری از جوانان ایران به‌عنوان نیروهای انقلابی و متعهد پرورش یافتند که پس از جنگ نیز در عرصه‌های مختلف اجتماعی و مدیریتی نقش‌آفرین شدند. اردوهای جهادی نیز بستری برای تربیت نسل جدیدی از جوانان متعهد است که هم‌زمان با ارتقای مهارت‌های فردی، به خدمت‌رسانی به جامعه می‌پردازند.

۶. مفهوم جهاد در دو عرصه دفاعی و سازندگی

دفاع مقدس را می‌توان یک نوع جهاد دفاعی دانست که در آن هدف اصلی، حفاظت از کشور و ارزش‌های آن بود. در مقابل، اردوهای جهادی به‌عنوان یک جهاد سازندگی عمل می‌کنند که هدف آن آبادانی و توسعه مناطق محروم است. هر دو نوع جهاد، بر مبنای مفاهیم اسلامی و اصول اخلاقی همچون ایثار، فداکاری و مقاومت بنا شده‌اند.

۷. هدایت معنوی و رهبری الهی

در دوران دفاع مقدس، یکی از عناصر کلیدی موفقیت، هدایت معنوی و رهبری الهی بود که رزمندگان را به ایستادگی و استقامت در برابر دشمن تشویق می‌کرد. این هدایت معنوی شباهت زیادی ماهیت حضور افراد در اردوی جهادی مطرح دارد.

نتیجه‌گیری

یکی از مهم‌ترین درس‌های دفاع مقدس، ایجاد و نهادینه‌سازی فرهنگ جهادی در جامعه بود. فرهنگ جهادی به معنای مسئولیت‌پذیری، ایثار، مقاومت و تلاش در راه خدا و خلق خداست. اردوهای جهادی به نوعی تداوم و گسترش این فرهنگ در دوران پس از جنگ هستند. جوانان و دانشجویان با شرکت در این اردوها، نه تنها به دیگران خدمت می‌کنند، بلکه روحیه جهادی و اخلاق خدمت‌رسانی را نیز در خود تقویت می‌کنند. دفاع مقدس، حس مسئولیت‌پذیری اجتماعی را در میان مردم تقویت کرد؛ بسیاری از افراد به این نتیجه رسیدند که مسئولیت حفظ و ارتقاء کشور بر عهده همه است، نه فقط دولت یا نهادهای خاص. همین احساس مسئولیت اجتماعی در اردوهای جهادی نیز نمود دارد؛ جهادگران بدون اینکه الزام قانونی داشته باشند، به صورت داوطلبانه برای بهبود وضعیت جامعه و کمک به اقشار محروم تلاش می‌کنند.

اردوی جهادی به وضوح یکی از درس‌های مهم دفاع مقدس است. این اردوها نه تنها ارزش‌های دفاع مقدس مانند ایثار، خدمت به خلق، جهاد در راه خدا و همبستگی ملی را تداوم می‌بخشند، بلکه این ارزش‌ها را در قالبی جدید و متناسب با نیازهای جامعه امروز پیاده‌سازی می‌کنند. این فعالیت‌ها، همان‌گونه که در دفاع مقدس توانست به حفظ و تقویت ملت و نظام

کمک کند، اکنون نیز به شکل سازندگی و رفع محرومیت به رشد و پیشرفت کشور کمک می‌کنند. اردوهای جهادی به عنوان پدیده‌ای فرهنگی-اجتماعی در ایران اسلامی، ریشه در ارزش‌ها، آموزه‌ها و تجربیات دوران دفاع مقدس دارد. این دو پدیده، هر چند در زمان و شکل ظاهری متفاوت، اما در بسیاری از ابعاد با هم اشتراکات عمیقی دارند.

یکی از مهم‌ترین وجوه مشترک اردوهای جهادی و دفاع مقدس، روحیه ایثار و فداکاری است. رزمندگان در دوران دفاع مقدس، جان خود را فدای دفاع از کیان کشور و ارزش‌های اسلامی کردند و این روحیه ایثار و فداکاری در اردوهای جهادی نیز به عنوان یک ارزش اساسی مورد تأکید قرار می‌گیرد. شرکت‌کنندگان در این اردوها، با انگیزه خدمت به محرومان و توسعه کشور، از امکانات و رفاه خود می‌گذرند و به مناطق محروم می‌روند تا به مردم خدمت کنند. مدیریت جهادی نیز از دیگر اشتراکات این دو پدیده است. در دوران دفاع مقدس، مدیریت بر اساس ساده‌زیستی، عمل‌گرایی و بهره‌برداری بهینه از منابع محدود صورت می‌گرفت. این نوع مدیریت در اردوهای جهادی نیز به چشم می‌خورد. شرکت‌کنندگان در این اردوها با کمترین امکانات و منابع، بیشترین بهره‌وری را ایجاد می‌کنند. همبستگی و انسجام اجتماعی نیز از دیگر نتایج مشترک دفاع مقدس و اردوهای جهادی است. در دوران دفاع مقدس، تمام اقشار جامعه در حمایت از جنگ مشارکت داشتند و این همبستگی ملی، کشور را در برابر تهدیدات خارجی مقاوم ساخت. اردوهای جهادی نیز با ایجاد پیوندهای اجتماعی بین افراد مختلف، به تقویت همبستگی ملی کمک می‌کنند.

استفاده از قدرت هو شمنند نیز از دیگر اشتراکات این دو پدیده است. در دوران دفاع مقدس، ایران با تلفیق قدرت‌های نرم و سخت، توانست در برابر تجاوزات خارجی مقاومت کند. در اردوهای جهادی نیز، علاوه بر اقدامات عمرانی و خدماتی، از ابزارهای فرهنگی و تبلیغی برای ترویج ارزش‌های اسلامی و انقلابی استفاده می‌شود. تربیت نیروی انسانی متعهد و انقلابی از دیگر نتایج مشترک این دو پدیده است. دوران دفاع مقدس، بستری برای تربیت نسل جدیدی از جوانان متعهد و انقلابی بود. اردوهای جهادی نیز به عنوان یک مدرسه تربیت، به پرورش روحیه خدمت‌گزاری، مسئولیت‌پذیری و خودباوری در جوانان کمک می‌کند.

مفهوم جهاد نیز در هر دو پدیده به چشم می‌خورد. دفاع مقدس به عنوان یک جهاد دفاعی و اردوهای جهادی به عنوان یک جهاد سازندگی، هر دو بر مبنای مفاهیم اسلامی و اصول اخلاقی همچون ایثار، فداکاری و مقاومت بنا شده‌اند. در واقع اردوهای جهادی به عنوان تجلی عملی آموزه‌های قرآنی، به ویژه آیات مرتبط با جهاد، ایثار و تعاون، در راستای ساختن جامعه‌ای اسلامی و عدالت‌محور گام برمی‌دارند. شرکت‌کنندگان در این اردوها با الهام از آیه شریفه «وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ»، در راه خدا جهاد می‌کنند و با عمل به آیه «وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى»، در جهت برپایی جامعه‌ای مبتنی بر عدالت و برابری تلاش می‌کنند.

در نهایت، می‌توان گفت که اردوهای جهادی نه تنها یک فعالیت اجتماعی، بلکه یک حرکت فرهنگی و تمدنی است که ریشه در ارزش‌های دفاع مقدس دارد. این حرکت می‌تواند به عنوان یک الگو برای سایر کشورها و جوامع در جهت ایجاد توسعه پایدار و عدالت اجتماعی مورد استفاده قرار گیرد.

با توجه به یافته‌های انجام شده، می‌توان به این نتیجه رسید که اردوهای جهادی نقش بسیار مهمی در انتقال ارزش‌های دفاع مقدس به نسل جوان و تقویت هویت ملی و دینی ایفا می‌کنند.

فهرست منابع

- اخوان، محمدعلی. (۱۳۹۰). اصول مدیریت اردوهای جهادی، تهران، به سفارش مرکز مطالعات راهبردی و هدایت حرکت‌های جهادی.
- افتخاری، اصغر؛ حسین زاده، احمد. (۱۳۹۵). کارکردهای اجتماعی انقلاب اسلامی: مطالعه اردوهای جهادی، نشریه دولت پژوهی ایران معاصر، ۲(۲)، ۷.
- بی‌نا. (۱۴۰۰). شاخص‌های معنویت در گفتمان انقلاب اسلامی، ماهنامه آموزش‌شی، تحلیلی و اطلاع‌رسانی برای معلمان و دانشجو معلمان و کارشناسان وزارت آموزش و پرورش، دوره هجدهم، شماره ۱۳۹.
- پناهی، محمدحسین. (۱۳۸۶). ارزش‌های جهاد و شهادت در شعارهای انقلاب اسلامی، نشریه مطالعات جامعه‌شناختی، ۱۴(۲۹)، ۵۹.
- توتونچیان، مهری؛ افشار احمدی، ایرج. (۱۳۹۸). اقتصاد مقاومتی به مثابه یکی از مؤلفه‌های دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در شرایط تحریم، نشریه مطالعات روابط فرهنگی بین‌المللی، ۵(۱۱)، ۳۳-۵۴.
- حسین زاده، احمد. (۱۳۹۵). کارکردهای سیاسی و اجتماعی اردوی جهادی، نشریه ره‌آورد سیاسی، ۱۵(۴۷)، ۳۵.
- رحیمی نسب، مهدی؛ سلیمانی، محمد؛ ولدان زرقانی، احسان. (۱۳۹۶). تبیین الگوی مطلوب حرکت‌های جهادی در راستای مقابله با فقر و محرومیت با تأکید بر اجتماع‌محوری و توانمندسازی. مطالعات راهبردی بسیج، ۲۰(۷۷)، ۸۹-۱۱۲.
- رضایی قهرودی، حمید؛ مردانی، محمدرضا. (۱۳۹۳). تعیین و اولویت‌بندی عوامل کلیدی موفقیت در اردوهای جهادی سازمان بسیج دانشجویی، نشریه مدیریت و پژوهش‌های دفاعی، ۱۳(۷۶)، ۹۹.
- سلطانی، محمدرضا. (۱۳۹۳). مدیریت جهادی، چالش‌ها و الزامات. مدیریت اسلامی، ۲۲(۲)، ۹-۳۹.
- صفائی، عبدالحسین؛ احمدی مقدم، اسماعیل؛ بیک ییلندی، علی‌اصغر؛ آزادی نژاد، حسین. (۱۴۰۲). کلان روندهای معنویت و اخلاق در گام دوم انقلاب اسلامی از منظر امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، نشریه مطالعات دفاعی استراتژیک، ۲۱(۹۴)، ۲۷-۵۲.
- فرخی، میثم؛ ناصریان، سمیه. (۱۴۰۳). تحلیل سیاست‌گذاری فرهنگی اردوهای جهادی بسیج براساس مدل فرایندی، مطالعات راهبردی بسیج، ۲۷(۱۰۲)، ۲۵۱-۲۱۵.
- قرائی آشتیانی، محمدرضا. (۱۴۰۲). درس آموخته‌های دفاع مقدس در سیاست‌گذاری علم و فناوری دفاعی. فصلنامه علمی مطالعات دفاع مقدس، ۹(۲)، ۹-۳۰.
- کار جهادی؛ عامل پیروزی‌ها، (۱۳۹۸). بازخوانی بیانات رهبر انقلاب درباره فعالیت‌های جهادی.
- کارگر، بهمن؛ پورجباری، پژمان و امیریان، مهدی. (۱۴۰۲). مؤلفه‌های مؤثر بر ارتقای سرمایه اجتماعی ایران در دفاع مقدس. فصلنامه علمی مطالعات دفاع مقدس، ۹(۳)، ۱۸۵-۲۰۵.

مطهری نسب، م. سعود؛ بید هندی، محمد. (۱۴۰۱). نقد و بررسی الگوی پایه، اسلامی ایرانی پیشرفت مبتنی بر رویکرد تمدنی، مجله مطالعات الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، ۱۰(۲۲)، ۷-۳۵.

الوانی سید مهدی؛ سیدنقوی، امیرعلی. (۱۳۸۱). سرمایه اجتماعی: مفاهیم و نظریه‌ها، فصلنامه مطالعات مدیریت (بهبود و تحول)، ۹(۳۳)، ۹-۲۶.

Nkonya, E. Phillip, D., Mogues, T., Pender, J., & Kato, E. (2012). Impacts of Community-driven Development Programs on Income and Asset Acquisition in Africa: The Case of Nigeria. *World Development*, 40(9), 1824-1838.

González Del Campo, A., Gazzola, P., & Onyango, V. (2020). The mutualism of strategic environmental assessment and sustainable development goals. *Environmental Impact Assessment Review*, 82, 106383